

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК DAҒДЫЛАРЫН ТӘРБИЕ САҒАТЫ НЕГІЗІНДЕ ДАМУЫ МҮМКІНДІКТЕРІ

Баян ҚЫЛЫШПАЙ *

Аннотация: Әлеуметтік дағдылар-бұл адамдар әлеуметтік құрылымдағы мәртебені және басқа мотивацияларды арттыру мақсатында басқа адамдармен қарым-қатынас жасау үшін қолданатын дағдылар. Әлеуметтік ережелер мен қарым-қатынастар ауызша және вербалды емес тәсілдермен құрылады, беріледі және өзгертіледі, бұл аутсайдерлер мен ақылға қонымды ата-аналық серіктестерді анықтау үшін қажетті әлеуметтік күрделілікті тудырады. Мақалада білім беру ұйымында, бастауыш сынып оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Қазіргі қоғам адамның әлеуметтік мәртебесіне жаңа талаптар қояды, оның орындылығы мен пайдалылығын, "жеке бостандық", "өзін-өзі көрсету", "өзін-өзі жүзеге асыру" категорияларының маңыздылығын түсіну кезінде қоршаған әлеммен тиімді қарым-қатынас жасауды талап етеді.

Түйін сөздер: бастауыш сынып оқушылары, баланың дамуы, қарым-қатынас, әлеуметтік дағдылар, әлеуметтену

Opportunities for the Development of Social Skills of Primary School Students on the Basis of an Educational Hour

Abstract: Social skills are skills that people use to interact with other people in order to increase status and other motivations in the social structure. Social rules and relationships are constructed, transmitted, and modified in verbal and non-verbal ways, creating the social complexity necessary to identify outsiders and reasonable parenting partners. The article discusses the problem of the formation of social skills of Primary School students in an educational organization. Modern society imposes new requirements on the social status of a person, requires effective interaction with the world around him, while realizing his expediency and usefulness, the importance of the categories "personal freedom", "self-expression", "self-realization".

Key Words: primary school students, Child Development, Communication, social skills, socialization.

Кіріспе

Әлеуметтік дағдылар біздің басқа адамдармен - отбасымызбен және достарымызбен қарым-қатынасымызға байланысты. Әлеуметтік өзара әрекеттесуді басқару-бұл адам шешетін ең қиын міндеттердің бірі визуалды және есту қабілеті, тіл және мәселелерді шешу сияқты көптеген психологиялық жүйелерді қамтиды. Бұл жүйелер балалық және ересек өмір бойы табиғатқа да, тәрбиеге де негізделген. Әлеуметтік дағдылар-бұл жағымды тұлғааралық әсерлерді тудыратын, қолдайтын және күшейтетін тәсілдермен қоршаған ортаға жауап беру қабілеті. Әлеуметтік дағдылар-бұл адамдар әлеуметтік құрылымдағы мәртебені және басқа мотивацияларды арттыру үшін басқалармен қарым-қатынас жасау және қарым-қатынас жасау үшін қолданатын дағдылар. Әлеуметтік ережелер мен әлеуметтік байланыстар ауызша және вербалды емес тәсілдермен құрылады, беріледі және өзгертіледі, бұл аутсайдерлер мен серіктестерді анықтауға пайдалы әлеуметтік күрделілік тудырады. Бұл дағдыларды игеру процесі әлеуметтену деп аталады. Әлеуметтік дағдыларды дамыту баланың дамуының маңызды саласын құрайды. Әлеуметтік мінез-құлықтағы кемшіліктер, кідірістер немесе бұзылулар бүлдіршіндер мен жас балалардағы дамудың ауытқуларының себебі де, салдары да болуы мүмкін. Олардың тілдік, академиялық және/немесе академиялық сәтсіздіктері оларды әлеуметтік ойындарға байланысты көптеген жағдайларда құрдастарынан алшақтатады. Олардың әлеуметтік ойын дағдылары жеткіліксіз болуы мүмкін, бұл олардың құрдастарының қабылдамауына әкеледі немесе басқа балалар әлеуметтік жағдайларда олардың қыңырлығына бейімделмейді. Қалай болғанда да, құрдастарымен қарым-қатынас кезінде бұл балаларға ата-аналардың жетекшілігімен бақыланатын әлеуметтік сабақтар мен дайындық ойындары қажет. Көбінесе мұндай қиындықтар осы балалардағы туа біткен

* Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті, аға оқытушы, qylyshpaib@gmail.com

бұзылуларға байланысты емес, тәрбиешілер тарапынан оларға деген дұрыс емес көзқараспен күшейеді.

Әлеуметтік дағдылар қоғамдағы адамға көмектесетін тұлғааралық қатынастардағы мінез-құлық ретінде анықталады. Әлеуметтік дағдылар-бұл балалардың еркін ойында немесе басқа адамдармен әлеуметтік қарым-қатынасты бастайтын немесе қолдайтын оқу жағдайларында көрсететін ерекше мінез-құлық. Әлеуметтік дағдылар-бұл әлеуметтік құзыреттіліктің тікелей көрсеткіштерімен байланысты дискретті, оқытылатын мінез-құлық, сондықтан тұлғааралық қатынастарды орнату, қоғамға тиімді қатысу және құрдастарымен және басқалармен ынтымақтастық немесе серіктестік үшін "құрылыс блоктары" ретінде қызмет етеді. Маңызды әлеуметтік мінез-құлыққа басқалармен амандасу, бөлісу, қажет болған жағдайда көмек сұрау, әңгімені бастау, оны толықтыру, ойын мен сынып ережелерін сақтау, заманауи фильмдер мен телешоулар сияқты нәрселерді талқылау, әзіл-оспақ сезімі, сыныптастарына көмектесу және заманауи жаргон сөздерді білу кіреді. Қолайсыз әлеуметтік мінез-құлық құрдастарының әлеуметтік бастамаларына иммунитетті, құрдастарының мінез-құлқын дұрыс түсіндірмеуді және шақырусыз топтық ойындарға қатысуды қамтиды. Ерекше қажеттіліктері бар көптеген балаларда құрдастарымен оң қарым-қатынас жасау үшін қажетті әлеуметтік дағдылар болмағандықтан, мұғалімдердің әлеуметтік дағдыларының деңгейін зерттеп, кемшіліктерді жоюға кірісуі өте маңызды болып көрінеді.

Өткеннен бүгінге дейін жүргізілген әлеуметтік дағдыларды зерттеуді қарастырған кезде, әлеуметтік дағдылар ұғымы кейбір әдеттерде жалпы контурларды, ал басқаларында әлдеқайда егжей-тегжейлі түсініктемелер беру арқылы анықталатыны түсініледі. Атап айтқанда, даму саласындағы зерттеулердегі әлеуметтік дағдылар тұжырымдамасына қатысты анықтамалардың алуан түрлілігі бар. Әлеуметтік қабілеттілік, әлеуметтік қабілеттілік және әлеуметтік құзыреттілік ұғымдарына ұқсас кейбір зерттеулер, мағыналар әлеуметтік дағдыларға жатады; олардың кейбіреулерінде бұл ұғымдардың тікелей синонимдерде қолданылатынын байқауға болады.

Осы себепті, алдымен әлеуметтік дағдылар ұғымының сөздік мағынасы түсіндіріп өтейік. Әлеуметтік дағдылар-бұл әлеуметтік өзара әрекеттесуді бастайтын және қолдайтын және әлеуметтік құзыреттілік көрсеткіштерімен тиісті түрде байланысты дискретті, бақыланатын және оқытылатын мінез-құлық. «Әлеуметтік дағды" ұғымын анықтаған зерттеушілердің алғашқысы В.Слот болды. Ол келесі анықтаманы берді:" әлеуметтік дағдылар – бұл адамның өмір бойы игеретін және қоғамда өмір сүру үшін пайдаланатын, басқалармен тепе-теңдігін орнататын әлеуметтік өзара әрекеттесудің тәсілдері мен тәсілдерінің жиынтығы» [1, 133]. Ғылыми әдебиеттерді талдау әлеуметтік дағдылар ұғымына нақты анықтама алған жоқ деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Оның мәнін түсіну әлеуметтік құзыреттілік, әлеуметтік жағдайлар, әлеуметтік өзара әрекеттесу сияқты әлеуметтік рөлдер сияқты ұғымдармен байланысты. Аргли 1981 жылы «Әлеуметтік мінез-құлық-бұл өзара әрекеттесетін бытыраңқы мақсаттардың тиімділігі» деп берсе, Combs & Slaby, 1977 жылы: Бұл басқалармен белгілі бір әлеуметтік мазмұнмен және ерекше тәсілдермен қарым-қатынас жасау қабілеті, бұл кейде жеке, кейде әлеуметтік қолайлылық немесе құндылық болып табылады, оның көптеген артықшылықтары бар деп анықтама береді, ал Шнайдер, Рубин және Ледингем, 1985 жылы: Бұл қоршаған орта мен жеке тұлға арасындағы байланыс нүктесі; Ол ажыратылған қатынастарда бастамашылық және қолдау құралдарын қолданады және психологиялық әл-ауқаттың маңызды бөлігі болып табылатыны атап көрсетеді.[2,]

Когнитивті, моторлы, сөйлеу және дамудың басқа салаларындағы кез-келген кемшіліктерден басқа, мүмкіндігі шектеулі кішкентай балаларда әлеуметтік дағдылар

проблемалары туындайды. Қалыпты жағдайда орналастырылған кезде көптеген мүмкіндігі шектеулі мектеп жасына дейінгі балалар басқа балалармен сирек және жеткіліксіз қарым-қатынаста болады. Барлық балалар үшін әлеуметтік дағдыларға әлеуметтік инициация (басқа адамға назар аударатын және әлеуметтік өзара әрекеттесуге жағдай жасайтын мінез-құлық), әлеуметтік реакциялар жатады. Әлеуметтік бастаманы ұстанатын және бастамашымен өзара әрекеттесуді орнататын мінез-құлық және қолдау реакциялары, оған әлеуметтік өзара әрекеттесуді инициация/жауап беру тізбегінен тыс кеңейтетін мінез-құлықты жатқызуға болады. Әлеуметтік дағдыларды анықтау және олардың қызметін табу маңызды қадам болып табылады. Бұл кездегі бірінші мәселе-әлеуметтік дағдылар мен әлеуметтік қабілеттер бірдей ұғымдар болып саналады және бір-бірінің орнына қолданылады.

Әлеуметтік дағдылардың келесі топтарын бөліп көрсетуге болады:

- коммуникативті-тиімді қарым-қатынас дағдылары. Оларға: ауызша және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын пайдалану, байланыс орнатудың қарапайымдылығы, әңгімені жалғастыру, өз пікіріңізді дәлелдеу және т. б.;

- перцептивті-басқа адамның эмоционалды жағдайын түсіну, басқа адамның позициясына тұру, эмпатия, қолдау көрсету және қабылдау және т. б.;

- танымдық - "бірлескен қызметтегі проблемаларды көру және оларды шешу, алған білімдерін стандартты емес жағдайларда қолдану";

- ұйымдастырушылық-ұжымдық қызметті жоспарлау, мақсатқа жетудің жолдары мен құралдарын анықтау, ресурстарды бағалау, қақтығыстарды шешу қабілеті және т. б.;

- рефлексивті-өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру, өз мінез-құлқын басқалардың мінез-құлқымен байланыстыру, өзін-өзі талдау, мінез-құлқының себептерін анықтау және талдау, өмір сүрген жағдайларды талдау және т. б.

Коммуникативтік дағдылар компоненттерін ақпараттық- коммуникативтік, реттеуші-коммуникативтік, аффективті-коммуникативтік деп А.В. Мудрик бөліп көрсеткен. Ақпараттық- коммуникативтік компоненттің құрылымдық мазмұны қарым-қатынас үдерісіне қатыса білу; қарым-қатынас жағдайларында серіктестерін бағдарлай білу; ауызша және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын байланыстыра білу болса, реттеуші- коммуникативтік компонент қарым-қатынас үдерісінде өз жолдастарының қажеттіліктерімен келісе білу; қарым-қатынас жасайтындарға сене білу, көмектесу және қолдау; бірлескен міндеттерді шешу кезінде өзінің жеке іскерлігін қолдана білу; бірлескен қарым-қатынас нәтижелерін бағалай білуден тұрады, сәйкесінше аффективті- коммуникативтік компоненттің құрылымдық мазмұны өз сезімдерін, қызығушылықтарын, көңіл-күйін серіктесімен бөлісе білу; қарым-қатынас кезінде серіктесіне жауапкершілік, жанашырлық, қамқорлық көрсету; бір-бірінің эмоционалды мінез-құлқын бағалаудан тұрады. [3, 76]

Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дағдыларын дамыту үшін білім алушылар дамитын орта жағдайлары қажет. Педагогикалық амал құру. Амалдар әртүрлі мүмкіндіктерді біріктіретін кейбір ортаны білдіреді. Бұл білім беру мазмұны ретінде ұсынылатын қатынастардың белгілі бір түрлерін бағалау, құру мүмкіндіктеріне ие. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік дағдыларын дамытуға барынша ықпал ететін жағдайларға назар аударған жөн. Бірінші амал жалпы білім беру мекемесінде білім алушылардың өзіндік құндылық белсенділігін қолдауға бағытталған әлеуметтендіру ортасын құру. Әлеуметтік дағдыларды дамытудың екінші амалы оқушыларды әлеуметтік маңызды қызметке қосу деп санауға болады. Әлеуметтік маңызды іс-шаралар оқушылардың өз бетінше және басқалармен белсенді қатысуымен де жүзеге асырылады: сыныптастары мен ересектер (ұстаздар, ата аналары, әлеуметтік педагогтар және т.б.)

Әлеуметтік дағдылар күнделікті өмірге қабілеттілік пен өмірдегі табыстың негіздерінің бірі болып табылады. Біз күн сайын әлеуметтік дағдыларды басқалармен қарым-қатынас жасау жасау үшін қолданамыз. Әлеуметтік дағдылар өзін-өзі тану және басқаларды тану қабілетін қамтиды. Біздің өмірімізге осындай маңызды әсер еткеніне қарамастан, біз әлеуметтік дағдыларды тек тәжірибе арқылы үйренеміз. Көмек сұрау, кері байланыс іздеу, қақтығыстарды шешу, басқаларды мадақтау, топтық жұмыс, эмоционалды интеллект және басқалармен жұмыс істеу-кез келген басқа дағдылар сияқты дағдылар. Олар адамдармен қарым-қатынас жасау тәжірибесінен және әлеуметтік ортадағы жетістіктер мен сәтсіздіктерден сабақ алудан дамиды. Әлеуметтік дағдыларды үйретуге, тәжірибеде қолдануға және үйренуге болады. Егер біз оған күш салсақ, оларды жақсарта аламыз. Әлеуметтік дағдыларды дамыту-бұл эмоциялар мен қарым-қатынас үлгілері туралы хабардар болу және оларды адамдармен әртүрлі жағдайларда тиімді пайдалану, достарымен және отбасымен сөйлесу. Сыныптағы тәрбие сағаттары негізінде көптеген әдістер дағдыларды қалыптастырады және бастауыш сынып оқушыларының өміріне тұрақты әдеттерді енгізеді. Тәрбие құралдарын қолдана отырып, біз оқушыларға эмоционалды және әлеуметтік интеллектінің дамуына қолдау көрсететін сабақтарымыздың тұрақты әсерін қамтамасыз етеміз. Бұл тәрбие сағаттары әдетте тиімді тыңдауға, нақты қарым-қатынасқа, әлеуметтік ережелерді білуге, өзін және басқаларды түсінуге, жұмыс ортасы мен жеке өмір сияқты әртүрлі жағдайларда әлеуметтік дағдыларды қолдануға назар аударуға септігін тигізеді. Тәрбие сағаттарының мағызын төмендегідей көрсеткіміз келді:

1-мақсат: Әлеуметтік дағдылар саласында берілетін білім сапасы туралы түсініктерді түсіну

Мінез-құлық үлгілері: 1. Әлеуметтік дағдыларды дамытудың мақсатын түсіндіру

2. Әлеуметтік дағдыларды дамытудың мазмұнын түсіндіру

3. Әлеуметтік дағдыларды дамытуда қолданылатын ережелерді түсіндіру

Нұсқаулық:

1. 1-Нысандағы ережелерді әркім бөлек оқып шығуы және ережелерді сақтау кезінде уәде беруі сұралады.

2. Мүшелерден үш адамнан тұратын топтар құруды сұрайды. Әрбір мүшеден топтағы оқу мақсаттары мен үміттерін бір-бірімен бөлісу сұралады. Қысқасы, мен бұл топтан не қалаймын және осы сұранысты қалай жүзеге асыруды жоспарлап отырмын, мен сіздің сұрақтарыңызға өздері жауап беріп, таратылған бос қағаздарға жазуды сұраймын.

3. Топ жетекшісі әлеуметтік дағдыларды оқытудың мақсаты мен мазмұнын түсіндіреді.

Қорытындылай келе, мұғалім дағдыларды қалыптастыра отырып, оқушыға оң ықпалын қамтамасыз етуі керек. Мұғалім оқушыны әлеуметтік дағдыны қолдануға болатын жағдайларды, қолданыс аясын үйретуі керек. Қоршаған орта мүмкіндігі шектеулі балаға үзілісте және сыныптағы оқу жұмысы кезінде топтарда немесе жұптарда әлеуметтік өзара әрекеттесу үшін ең жақсы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін жасалуы керек. Балаға құрдастарымен қарым-қатынас жасауға көмектесетін белгілі бір дағдыларды қалыптастыру керек. Әлеуметтік дағдылардың маңыздылығы мұғалімдердің қызығушылығының артуына айналуы тиіс. Әлеуметтік дағдылары бар және дағдылары қалыптаспаған балалардың даму нәтижелері қарым қатынас барысында көрініс тауып жатады. Ең алаңдатарлығы ерте балалық шақтағы әлеуметтік дағдылар мен психикалық денсаулық проблемалары арасындағы байланыс. Балалық шақтағы әлеуметтік дағдылардың жетіспеушілігі ересек өмірдегі әлеуметтік ортамен қарым қатынасқа түсу барысында маңызды мәселелердің біріне айналады. Мұндай

оқушыларда физикалық немесе психикалық ауытқулар, оқуда қиындықтар немесе мінез-құлық проблемалары болуы мүмкін. Оларға мектепте табысты болу үшін қосымша қолдау мен жағдайлар қажет.

Егер мектепте, үйде, жұмыс орнында, әлеуметтік функцияларда және отбасынан тыс басқа жерлерде тіл табысу қажет болса, әлеуметтік дағдылар өте маңызды. Әлеуметтік дағдылар-бұл адамның бойындағы ең маңызды қабілеттер жиынтығы. Адамдар әлеуметтік ортаның объектісі болғандықтан жақсы әлеуметтік дағдылардың болмауы жалғыздыққа әкеледі, бұл алаңдаушылық пен депрессияға ықпал етеді. Әлеуметтік дағдылары жоқ деп танылған балалар құрдастарына ұнамайды, өздерін бақытсыз сезінеді және бейімделмегендігі айқын көрінеді. Әлеуметтік дағдылары жоқ өмір көңілсіздікке, бас тартуға және өзін-өзі бағалаудың төмендігіне әкеледі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Воронин, А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике [Текст] / А.С. Воронин. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2006. – 135 с.
2. Fikret Gülaçtısosyal. Beceri eğitime yönelik programın üniversite öğrencilerinin, sosyal beceri, önel ve psikolojik iyi olma düzeylerine etkisi. Doktora Tezi, 2009
3. Мудрик А.В. Социализация человека. - Издательство: Academia Серия: Высшее профессиональное образование, 2006. – 304 б.
4. Коджаспирова, Г. М. Педагогический словарь [Текст]: для студентов вузов / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М.: Academia, 2005. – 175 с.

